

1 Příslib

Dnešní lidé mají často pocit, že jejich život je jedinou řadou léček. Tuší, že nemohou překonat potíže svého každodenního světa, a mají často pravdu: To, co si obyčejní lidé bezprostředně uvědomují a oč usilují, je omezeno sférou jejich soukromého života. Jejich představy a schopnosti jsou určovány uzavřenou scénou zaměstnání, rodiny či nejbližšího okolí a v jiných životních prostředích vystupují pouze trpně a jako pozorovatelé. A čím více jsou si vědomi, jakkoli mlhavě, cílů a hrozeb, které se vymykají jejich bezprostřední zkušenosti, tím více se cítí jako polapeni v pasti.

Příčinou tohoto pocitu jsou zřejmě objektivní změny v samé struktuře společnosti na celých kontinentech. Fakty současných dějin jsou také fakty o úspěších a nezdarech jednotlivých mužů a žen. Když ve společnosti probíhá industrializace, rolník se mění v dělníka, feudální pán je likvidován, nebo se stává podnikatelem. Vzestup nebo úpadek tříd znamená pro člověka stálou práci, nebo nezaměstnanost. Podle toho, zda úroková míra stoupá či klesá, dodá si člověk nové odvahy, nebo přichází na mizinu. Když vypukne válka, pojišťovací agent odpaluje rakety, prodavač obsluhuje radar, žena žije v osamění a dítě vyrůstá bez otce. Život jednotlivce ani dějiny společnosti nelze pochopit, nepochopíme-li obojí současně.

Lidé však obvykle nechápou své starosti v souvislostech s historickými změnami a institucionálními rozpory. Svůj blahobyt nepřipisují zpravidla vzestupu či úpadku společnosti, v níž žijí. Obyčejní lidé jsou si zřídka kdy vědomi složitého vztahu mezi způsobem svého života a dějinným procesem, neznají většinou význam tohoto vztahu pro kategorie lidí, jimiž se stávají, a pro proces vytváření dějin, na němž by se mohli podílet. Nemají intelektuální schopnosti nutné k pochopení vzájemného působení člověka a spo-

lečnosti, biografie a historie, sebe sama a ostatního světa. Nejsou s to překonat své osobní obtíže tím, že by získali kontrolu nad strukturálními změnami, jež jsou příčinou těchto potíží.

To není ovšem nic udivujícího. Bylo snad kdy v dějinách tolik lidí vystaveno tak totálně a náhle podobným otřesným změnám? To, že Američané nepoznali takové katastrofické změny jako lidé jiných společností, je důsledkem historických skutečností, které se dnes rychle stávají „pouhou minulostí“. Všichni lidé jsou dnes ovlivňováni světovými dějinami. Během jediné generace se šestina lidstva zbavila feudalismu a zaostalosti, stala se moderní, pokročilou a hrozivou. Kolonie získaly politickou nezávislost a byly nastoleny nové, méně zjevné formy imperialismu. Probíhají revoluce, lidé pocítují neodbytný tlak nových druhů autority. Totalitní společnosti prožívají vzestup a poté jsou smeteny – nebo báječně prosperují. Po dvou stoletích vzestupu kapitalismu se ukázalo, že je jenom jednou z možných cest, jak přeměnit společnost v soustrojí průmyslu. Po dvou stoletích nadějí je i pouhá formální demokracie omezena na zcela malou část lidstva. Ve všech rozvojových zemích se mění staré způsoby života a mlhavá očekávání se stávají naléhavými požadavky. Ve vysoce rozvinuté části světa se prostředky moci a násilí stávají totálními svým rozsahem a byrokratickými svou formou. Lidstvo samo se dostalo do našeho zorného pole, a přece obě supervelmoci stojící proti sobě vyvíjejí soustředěné a vydatné úsilí k přípravě na třetí světovou válku.

Průběh dějin je dnes mnohem rychlejší než schopnost lidí orientovat se v souladu s uznávanými hodnotami. O jaké hodnoty tu jde? I když lidé nepropadají panice, často pocítují, že staré způsoby cítění a uvažování se zhroutily a že nové zásady jsou dvojznačné a neposkytují dostatečnou morální oporu. Je něco udivujícího na tom, že obyčejní lidé nejsou s to držet krok s většimi světy, s nimiž jsou tak náhle konfrontováni? Že nejsou s to pochopit význam epochy pro svůj vlastní život? Že se, aby ubránili sebe samé,

stávají morálně necitelnými a stahují se zcela do soukromí? Je udivující, že jsou ovládnuti pocitem, že se octli v pasti?

To, co potřebují, nejsou pouze informace – ve „věku faktů“ ovládají často informace zcela jejich pozornost a přesahují jejich schopnost je strávit. To, co potřebují, nejsou jenom rozumové schopnosti, ačkoli úsilí nabytí jich vyčerpává mnohdy jejich omezenou morální energii.

Co potřebují a co také považují za potřebné, je duševní schopnost, která by jim pomohla využít správně informací a rozvinout jejich rozum tak, aby získali jasný celkový obraz o tom, co se děje ve světě a k čemu může dojít v nich samých. Troufám si tvrdit, že novináři a vzdělanci, umělci a jejich obecenstvo, vědci a vydavatelé předpokládají, že touto schopností je něco, co by bylo možno nazvat sociologickou imaginací.

1

Sociologická imaginace umožňuje těm, kdo ji mají, pochopit širší historickou scénu v jejím významu pro vnitřní život a pro vnější životní dráhu různých jednotlivců. Umožňuje jim pochopit, jak jednotlivci ve změní svých každodenních zkušeností získávají mnohdy falešné vědomí o svém společenském postavení. V této změní je nutno odkrývat strukturu moderní společnosti, v níž se formuje psychologie mužů a žen. Tak se osobní stísněnost jednotlivců soustředí na zcela určité obtíže a lhostejnost veřejnosti se přemění v účast na veřejných záležitostech.

Prvním plodem této imaginace – a současně první lekcí sociální vědy, která ji ztělesňuje – je myšlenka, že jednotlivec může pochopit své vlastní zkušenosti a ovlivňovat svůj osud pouze tehdy, zjistí-li své místo v tomto období; že může poznat své životní možnosti, jen když si uvědomí možnosti všech individuů ve stejných okolnostech. Je to v mnoha směrech hrozné i skvělé poučení. Neznáme meze lidských schopností vyvinout maximální úsilí

nebo vystavit se vědomě ponížení, oddat se utrpení nebo radosti, opájet se uspokojením z brutality nebo sladkosti z moudrosti. Poznali jsme však, že v naší době jsou meze „lidské přirozenosti“ děsivě široké. Poznali jsme, že každý člověk žije z generace na generaci v určité společnosti, že jeho život probíhá v určitém historickém období. Prostým faktem svého života přispívá, jakkoli nepatrně, k vytváření této společnosti a k průběhu jejích dějin, přičemž je sám formován společností a jejím historickým působením.

Sociologická imaginace nám pomáhá pochopit historii a biografii a jejich vzájemný vztah ve společnosti. To je její úkol a příslib. Uznání tohoto úkolu a příslibu je rysem klasického sociálního analytika. Je to příznačné pro nabubřelého, rozvláchného a vyčerpávajícího Herberta Spencera, elegantního, kritického a přímého E. A. Rosse, pro Augusta Comta a Émila Durkheima, pro složitého a jemného Karla Mannheima. Je to charakteristický rys všeho, co je intelektuálně skvělého v Karlu Marxovi, je to klíčem k brilantnímu a ironickému pohledu Thorsteina Veblena, k mnohostranné konstrukci reality Josepha Schumpetera. Je základem psychologické síly W. E. H. Leckyho, stejně jako hloubky a jasnosti Maxe Webera. Je vlastní nejlepším soudobým dílům zabývajícím se člověkem a společností.

Sociální bádání, které se neustále nevrací k otázkám biografie, historie a jejich protínání ve společnosti, nesplnilo svůj intelektuální úkol. Ať už zkoumali klasikové sociální analýzy jakékoli konkrétní problémy, jakkoli omezené nebo rozsáhlé úseky společenské reality, ti z nich, kdo si tvořivě uvědomovali poslání svého díla, si vždy kladli tři skupiny otázek:

1. Jaká je struktura dané konkrétní společnosti jako celku? Jaké jsou její základní složky a jaký je jejich vzájemný vztah? Jak se liší od jiných forem společenského zřízení? Jaký význam pro její trvání a změnu mají její jednotlivé dílčí rysy?

2. Jaké místo zaujímá tato společnost v dějinách lidstva? Jaký mechanismus v ní vyvolává změny? Jaké je její místo

a význam ve vývoji lidstva jako celku? Jak ovlivňuje určitý dílčí rys, který zkoumáme, dané historické období, a jak je jím sám ovlivňován? Jakým charakteristickým způsobem přispívá k utváření dějin?

3. Jaký druh mužů a žen převládá v této společnosti a v tomto období? Jaký druh mužů a žen převládne v budoucnosti? Jakým způsobem jsou vybírání a formování, osvobozování a potlačování, kultivování a otupování? Jaké typy „lidské přirozenosti“ se projevují v chování a charakterech, které pozorujeme v této společnosti v daném období? Jaký význam pro „lidskou přirozenost“ má každý rys zkoumané společnosti?

Takové otázky si kladli nejlepší sociální analytici, ať byla předmětem jejich zájmu světová velmoc nebo malý literární kroužek, rodina, vězení či náboženské vyznání. Tyto otázky jsou intelektuální osou klasických studií o člověku ve společnosti, jsou to otázky, jež si nevyhnutelně klade každá mysl vyzbrojená sociologickou imaginací. Tato imaginace znamená schopnost přecházet od jednoho pohledu ke druhému – od politického k psychologickému, od zkoumání rodiny ke komparativnímu hodnocení státních rozpočtů, od rozboru určitého náboženského směru k rozboru vojenského systému, od úvah o naftovém průmyslu ke studii o soudobé poezii. Je to schopnost přecházet od nejosobnějších a nejvzdálenějších změn k nejintimnějším rysům člověka – a chápat souvislosti mezi nimi. V pozadí jejího uplatnění je vždy neodbytná snaha poznat společenský a historický význam individua v té společnosti a v té době, v níž se svými schopnostmi existuje.

To je ve stručnosti důvod pro naději, že s pomocí sociologické imaginace lidé pochopí, co se děje ve světě, porozumí tomu, co se odehrává v nich samých jako miniaturních společenských průsečících biografie a historie. Dnešní člověk si sebe samého uvědomuje přinejmenším jako outsidera, ne-li jako trvalého cizince, a toto jeho sebeuvědomění je většinou založeno na zniternění zkušenosti sociální relativity a přetvářející síly dějin. Sociologická

imaginace je nejpłodnější formou tohoto sebeuvědomění. S její pomocí se lidé, jejichž duševní schopnosti dosud obsáhly jen pár omezených okruhů činnosti, cítí mnohdy jakoby náhle probuzeni v domě, který se jim dosud jen zdál být důvěrně známý. Začínají pociťovat – ať již právem, či neprávem –, že nyní mohou získat správný obraz, hodnotit věci v souvislostech a všeobecně se orientovat. Rozhodnutí, jež dříve považovali za rozumná, se jim nyní jeví jako plod nepochopitelně omezené mysli. Jejich schopnost divit se a žasnout je opět oživena. Získávají nový způsob myšlení, přehodnocují hodnoty – prostě vlastním uvažováním a cítěním dospívají k pochopení kulturního významu sociálních věd.

2

Snad nejpłodnějším nástrojem, s nímž pracuje sociologická imaginace, je rozlišování mezi „osobními obtížemi danými prostředím“ a „veřejnými problémy sociální struktury“. Toto rozlišování je základním nástrojem sociologické imaginace a rysem všech klasických děl sociální vědy.

Obtíže, nesnáze či starosti jednotlivce se objevují v souvislosti s jeho povahou a jeho bezprostředními vztahy k ostatním lidem. Mají co do činění s ním a s omezenými sférami sociálního života, jež si přímo a osobně uvědomuje. Zjištění a řešení těchto obtíží spočívá tedy přísně vzato v jednotlivci jako biografické entitě a v rámci jeho bezprostředního okolí – v sociálním prostředí, které je přístupné jeho osobní zkušenosti a do jisté míry jeho vědomé činnosti. Obtíže jsou osobní záležitostí: Jednotlivci se zdá, že hodnoty, na nichž si zakládá, jsou ohroženy.

Veřejné problémy vyplývají z okolností, jež přesahují omezené prostředí jednotlivce a hranice jeho vnitřního života. Souvisí s uspořádáním mnoha takových prostředí v instituce určité historické společnosti jako celku, se způsoby, jimiž se různá prostředí vzájemně překrývají a prolínají, a vytvářejí tak rozsáhlejší strukturu společensko-

-historického života. Problém je veřejná záležitost: Veřejnost cítí, že některá uznávaná hodnota je ohrožena. Mnohdy je sporné, o jakou hodnotu vlastně jde a co ji ohrožuje. Takové úvahy nemají smysl, protože v povaze veřejného problému je právě to – na rozdíl od obtíže, byť rozšířené –, že jej nelze definovat v pojmech bezprostředního a každodenního prostředí obyčejného člověka. Takový problém často vede ke krizi institucionální soustavy a vyvolává to, co marxisté nazývají „rozpory“ nebo „antagonismy“.

Uvažujme v tomto smyslu o nezaměstnanosti. Je-li ve městě se 100 000 obyvateli jeden člověk bez zaměstnání, je to jeho osobní nesnáze; chceme-li ji odstranit, musíme vzít v úvahu jeho povahové vlastnosti, schopnosti a bezprostřední možnosti. Je-li však v zemi s 50 milióny obyvatel 15 miliónů nezaměstnaných, je to veřejný problém a my nemůžeme doufat, že ho vyřešíme v rámci možností nabízejících se jednotlivcům. Sama struktura možností se zhroutil. Správné zjištění problému a možné formy řešení vyžadují, abychom vzali v úvahu ekonomické a politické instituce společnosti, nikoli pouze osobní situaci a vlastnosti izolovaných jednotlivců.

Uvažujme například o válce. Za války může být osobním problémem jednotlivce, jak ji přežít, nebo v ní čestně padnout, jak na ní vydělat peníze, vyšplhat se do bezpečného postavení ve vojenském aparátu, nebo jak přispět k jejímu ukončení. Jde zkrátka o to, najít v souladu se sdílenými hodnotami určitou soustavu prostředí a v jejím rámci válku přežít, nebo dát své smrti nějaký smysl. Avšak strukturální problémy války souvisí s jejími příčinami, s tím, jaké typy lidí vyzdvihuje do čela, s jejím působením na ekonomické, politické, rodinné a náboženské instituce, s neorganizovanou neodpovědností světa národních států.

Uvažujme o manželství. Muž a žena mohou během manželství zažívat osobní obtíže. Když však počet rozvodů během prvních čtyř let manželství dosáhne 250 z 1000

případů, je to příznak strukturálního problému, který má co do činění s institucí manželství, rodiny i s ostatními institucemi, jež s nimi souvisí.

Nebo takto uvažujme o velkoměstě – o strašném, nádherném, ošklivém a velkolepém rozbujení města. Pro mnohé lidi z vyšších vrstev je osobním řešením „problému velkoměsta“ to, že mají v centru byt se soukromou garáží a čtyřicet mil odtud na sto akrech vlastní půdy vilu od Henryho Hilla se zahradou od Garretta Eckbova. V těchto dvou kontrolovaných prostředích – s nepočtelným personálem v obou z nich a s vrtulníkovým spojením mezi nimi – by většina lidí vyřešila mnohé nesnáze osobního prostředí vzniklé existencí velkoměsta. To všechno však, jakkoli je to skvělé, nevyřeší veřejný problém, jež před nás staví strukturální fakt existence velkoměsta. Co je třeba učinit s touto nádhernou zrůdou? Rozptýlit ji do oddělených jednotek spojujících bydlení a zaměstnání? Zrenovovat ji, tak jak stojí? Anebo z ní evakuovat obyvatelstvo, vyhodit ji do vzduchu a postavit podle plánů nová města na nových místech? Podle jakých plánů? Kdo o nich rozhodne a kdo je uskuteční? To jsou strukturální problémy, a abychom jim mohli čelit a mohli je řešit, musíme vzít v úvahu politické a ekonomické problémy, jež se týkají nesčetných prostředí.

Dokud je hospodářství organizováno tak, že dochází ke krizím, je problém nezaměstnanosti pro jednotlivce neřešitelný. Dokud jsou v nerovnoměrně industrializovaném světě národních států války přirozeným jevem, nebude obyčejný člověk v rámci svého omezeného životního prostředí s to – ani s pomocí psychiatra, ani bez ní – vyřešit nesnáze, jež tento systém, resp. nedostatek systému vyvolává. Dokud rodina jako instituce činí z žen milované otrokyně a z mužů jejich živitele a současně nesamostatná stvoření, vymyká se problém spokojeného manželství čistě soukromému řešení. Dokud jsou přebujelá velkoměsta a přebujelý automobilismus příznačnými rysy přebujelé společnosti, problémy života ve velkoměstech nemohou být vyřešeny osobním důvtipem a soukromým bohatstvím.

Jak jsem se již zmínil, to, co prožíváme v různých konkrétních prostředích, je mnohdy důsledkem strukturálních změn. Chceme-li proto porozumět změnám v mnoha osobních životních prostředích, musíme se dostat nad ně. Množství a rozmanitost strukturálních změn vzrůstá tou měrou, jak jsou instituce, v jejichž rámci žijeme, stále všeobsáhlejší a čím dál složitěji navzájem spjaty. Respektovat pojem sociální struktury a citlivě jej používat znamená umět odhalovat vztahy mezi velkým množstvím individuálních životních prostředí. Taková schopnost je právě sociologická imaginace.

3

Jaké problémy jsou v dnešní době nejzávažnější pro veřejnost a jaké nejzávažnější starosti trápí dnes v soukromí jednotlivce? Chceme-li je formulovat, musíme si položit otázku, které uznávané hodnoty jsou ohroženy a které hodnoty jsou uznávány a podporovány charakteristickými tendencemi naší doby. V obou případech se musíme tázat, které nápadné strukturální rozpory s tím souvisí.

■ Když lidé sdílejí určitou soustavu hodnot a nepocítují jejich ohrožení, mají pocit *spokojenosti*. Jsou-li hodnoty, které sdílejí, ohroženy, prožívají *krizi* – buď jako osobní obtíž, nebo jako veřejný problém. Týká-li se ohrožení všech uznávaných hodnot, jsou lidé ovládnuti panickým strachem.

■ Předpokládejme však, že lidé ani nesdílejí žádné hodnoty, ani nepocítují žádné ohrožení. Pak pocítují *lhostejnost*, která – zahrnuje-li všechny hodnoty – přerůstá v apatii. Předpokládejme konečně, že lidé neuznávají žádné hodnoty, přesto však jsou si vědomi ohrožení. Pak pocítují *stísněnost*, úzkost, jež při určité intenzitě přechází v tíživou, nedefinovatelnou chorobnou sklíčenost.

■ Naše doba je dobou stísněnosti a lhostejnosti, jež však dosud nejsou vyjádřeny natolik rozvinutě, aby to umožnilo uplatnění rozumu a senzibility. Namísto obtíží, vyjadřova-

ných pomocí pojmů hodnot a ohrožení, je zde často plíživá tíseň, místo jasně formulovaných problémů pak silný pocit, že všechno je nějak v nepořádku. Ani ohrožené hodnoty, ani to, co je ohrožuje, nejsou specifikovány, a tudíž ani dovedeny k řešení. Navíc ani nejsou formulovány jako problémy sociální vědy.

Ve třicátých letech nikdo nepochyboval – s výjimkou jistých dezorientovaných obchodních kruhů –, že existuje hospodářská krize, která přináší lidem mnoho osobních nesnází. V diskusích o „krizi kapitalismu“ se převládajícím pojmovým vyjádřením tohoto problému staly Marxovy formulace a četné nepřiznané reformulace jeho díla a někteří lidé začali chápat své osobní nesnáze právě v těchto pojmech. Ohrožené hodnoty byly zjevné a všichni je uznávali; strukturální rozpory, které je ohrožovaly, se zdály rovněž jasné. Obé bylo všeobecně a hluboce prožíváno. Byl to věk politiky.

Hodnoty ohrožené po druhé světové válce však nejsou mnohdy ani všeobecně uznávány, ani nejsou všeobecně považovány za ohrožené. Osobní stísněnost lidí není jasně vyjádřena; častý pocit neklidu ve veřejnosti a četná rozhodnutí obrovského strukturálního významu se nestávají veřejně diskutovaným problémem. Pro ty, kdož akceptují takové základní hodnoty, jako jsou rozum a svoboda, představuje právě stísněnost osobní nesnáz a právě lhostejnost závažný veřejný problém. A tento stav – stav stísněnosti a lhostejnosti – je význačným rysem naší doby.

To vše je tak nápadné, že to mnozí pozorovatelé interpretují jako změnu v charakteru problémů samých, které je nutno nově formulovat. Často se říká, že problémy našeho desetiletí, či dokonce krize naší doby, se přesunuly z vnější sféry ekonomiky do sféry individuálního života, přičemž se klade otázka, bude-li tu zanedlouho vůbec něco, co bude možno nazývat individuálním životem. V popředí zájmu není dětská práce, nýbrž komiksy, nikoli bída, nýbrž využívání volného času masami. Mnoho závažných veřejných problémů i osobních nesnází jednotlivců se inter-

pretuje pomocí pojmů „psychiatrie“ – mnohdy v dojemné snaze obejít velké otázky a problémy moderní společnosti. Toto konstatování často vyplývá z provinčního omezení pohledu jen na západní svět, či dokonce pouze na Spojené státy, přičemž se opomíjejí dvě třetiny lidstva. Mnohdy se rovněž svévolně odděluje život jednotlivce od velkých institucí, v jejichž rámci se odehrává a jež na něj někdy působí silněji než intimní zkušenosti dětství.

Problémy volného času například nelze ani konstatovat, nevezmeme-li v úvahu problémy práce. Rodinné starosti s četbou komiksů nelze formulovat jako problém, nevezmeme-li v úvahu situaci současné rodiny s jejími novými vztahy k novým institucím sociální struktury. Ani volný čas, ani jeho ohlupující využívání nelze pochopit jako problémy, neznáme-li, do jaké míry nyní neklid a lhostejnost vtiskují ráz sociálnímu a osobnímu klimatu soudobé americké společnosti. V tomto klimatu lze formulovat a řešit problémy „soukromého života“ jen při současném pochopení krize tížadosti, která je součástí životní dráhy lidí pracujících v ekonomice založené na velkých korporacích.

Psychoanalytici právem neustále zdůrazňují, že lidé mají často „silící pocit, že jsou hnáni temnými silami, jež se v nich skrývají a které nejsou s to definovat“. Avšak není pravda, jak tvrdí Ernest Jones, že „hlavním nepřítelem a nebezpečím pro člověka je jeho vlastní nezkrotná přirozenost a temné síly skryté v jeho nitru“. Naopak – „hlavní nebezpečí pro člověka“ spočívá dnes v nezvládnutelných silách soudobé společnosti samé, s jejími odcizujícími metodami výroby, s jejími skrytými metodami politického ovládnutí a s její mezinárodní anarchií – prostě v pronikavých změnách „přirozenosti člověka“ a podmínek a smyslu jeho života.

Nejnáléhavějším politickým a intelektuálním úkolem sociálního vědce je – zde se oba úkoly shodují – objasnit prvky současné stísněnosti a lhostejnosti. Je to hlavní požadavek, jež na něj kladou ostatní duševní pracovníci – přiro-

dovědci, umělci a intelektuálové vůbec. Věřím, že při plnění tohoto úkolu a těchto požadavků se sociální vědy stávají společným jmenovatelem naší kulturní epochy a sociologická imaginace nejpotřebnější duševní schopností.

4

V každé intelektuální epoše má určitý způsob uvažování tendenci stát se společným jmenovatelem kulturního života. I dnes se sice objevují četné módní intelektuální směry, které se široce ujímají, aby byly za rok za dva vystřídány jinými. Entuziasmus, s nímž jsou přijímány, se sice může stát kořením kulturního života, avšak zanechává jen malé nebo vůbec žádné duchovní stopy. To ovšem neplatí o takových způsobech myšlení, jako je „newtonovská fyzika“ nebo „darwinovská biologie“. Každý z těchto intelektuálních světů získal vliv, jenž daleko přesáhl jakoukoli speciální oblast myšlení a obraznosti. V jejich pojmech nebo v pojmech z nich odvozených formulovali své úvahy a myšlenky neznámí vědci stejně jako módní komentátoři.

V moderní době byly v západních společnostech hlavním společným jmenovatelem seriózních úvah a populární metafyziky fyzikální a biologické vědy. „Laboratorní postupy“ se staly obecně přijímanými procedurami bádání a zdrojem intelektuální jistoty. To je jeden z významů myšlenky o intelektuálním společném jmenovateli: lidé mohou v jeho pojmech definovat své pevně vyhraněné názory, přičemž jiné pojmy a jiné styly uvažování jsou pouze vyjádřením úniku od skutečnosti a nejasnosti.

Skutečnost, že převládá jeden společný jmenovatel, ovšem neznamená, že neexistují jiné styly uvažování nebo způsoby cítění. Znamená to však, že obecnější intelektuální zaujetí má tendenci vplynout do jeho sféry, neboť zde je formulováno nejvyhraněněji a takto formulované je považováno ne-li přímo za řešení, tedy alespoň za blahodárnou cestu k němu.

Sociologická imaginace se stává, jak se domnívám, hlavním společným jmenovatelem současného kulturního života a jeho význačným rysem. Tuto duševní schopnost lze nalézt hlavně v sociálních a psychologických vědách, avšak dnes víme, že tyto obory daleko přesahuje. Jednotlivci a intelektuální komunita jako celek jí nabývají zvolna a často tápavě, neuvědomují si ji ani mnozí sociální vědci. Nevědí, zdá se, že sociologická imaginace a její užití je jádrem toho nejlepšího, co by mohli vykonat, že nebudou-li ji rozvíjet a využívat, nesplní intelektuální očekávání, jež na ně jsou kladena a jež jsou uchována v klasické tradici jednotlivých disciplín.

V praktických a etických otázkách, v literární činnosti a politické analýze jsou však schopnosti sociologické imaginace pravidelně vyžadovány. Ve velké výrazové rozmanitosti se staly hlavním rysem intelektuálního úsilí a kulturního cítění. Čelní kritikové prokazují tyto schopnosti právě tak jako významní žurnalisté – jejich dílo je ve skutečnosti často posuzováno podle tohoto měřítko. Populární kategorie kritiky – intelektuální, průměrná a nevzdělaná – jsou dnes právě tak sociologické jako estetické. Spisovatelé (jejichž vážné dílo obsahuje nejrozšířenější poznatky o skutečné lidské existenci) mají často tuto imaginaci a jsou si vědomi jejího významu. Prostřednictvím sociologické imaginace se hledá orientace v přítomnosti jako historické epoše. Tak jak se představa o „lidské přirozenosti“ stává stále problematictější, vzrůstá potřeba věnovat soustředěnější, avšak tvořivější pozornost rutinním sociálním postupům a pohromám, které odhalují (a také formují) podstatu člověka v naší době – v době občanských nepokojů a ideologických konfliktů. Ačkoli za snahami používat sociologickou imaginaci lze často nalézt módu, sociologická imaginace není pouhou módou. Je to duševní schopnost, která slibuje vzrušující možnost, že své nejvnitřnější existenci porozumíme ve spojitosti s širší sociální skutečností. Není pouze jednou z mnoha duševních schopností, nýbrž je to ta schopnost, jejíž rozsáhlejší a dovednější vyu-

žívání slibuje, že všechny tyto vlohy – a mezi nimi lidský rozum – sehrají významnější roli v záležitostech lidstva.

Kulturní význam přírodních věd – hlavního dřívějšího společného jmenovatele – se stává pochybným. Jako intelektuální styl je mnozí lidé začínají považovat za ne zcela adekvátní. Adekvátnost vědeckých stylů myšlení a cítění, imaginace a senzibility, byla ovšem od počátku předmětem náboženských pochybností a teologických polemik, jež naši vědečtí předchůdci – praotcové a otcové – překonali. Dnešní pochybnosti jsou světského rázu, jsou humanistické – a mnohdy dost zmatené. Nejnovější úspěchy přírodních věd – jejichž technologickým vyvrcholením je sestavení vodíkové pumpy a prostředků její dopravy kolem zeměkoule – nejsou považovány za řešení jakýchkoli problémů, o nichž přemýšlejí velká intelektuální společenství a kulturní veřejnost. Tyto úspěchy jsou právem považovány za výsledek vysoce specializovaného výzkumu a neprávem pocíťovány jako něco překvapivě tajemného. Vyvolaly více intelektuálních a morálních problémů, než jich vyřešily, a problémy, jež před nás postavily, jsou především problémy společenské, nikoli přírodovědné. Ovládnutí přírody a odstranění nouze pokládají lidé vysoce rozvinutých zemí za celkem vyřešený problém. A přesto se lidé v těchto společnostech domnívají, že věda, hlavní nástroj tohoto ovládnutí, ztratila cíl a půdu pod nohama a že je nutné ji přehodnotit.

Moderní obdiv pro vědu byl po dlouhou dobu prostě samozřejmý; nyní však vyvolávají technologický étos a inženýrská imaginace spojené s vědou spíše obavy a nejistotu než naději a víru v pokrok. Za to všechno nemůže ovšem sama „věda“, ale vzniká obava, že by tomu tak jednou mohlo být. Potřeba přehodnotit přírodovědu vyjadřuje potřebu nového společného jmenovatele. Předmětem zmateného přehodnocování je humanistický smysl a společenská role vědy, její vojenské a komerční aspekty a její politický význam. Vědecké objevy ve výrobě zbraní by mohly

vést k „nutnosti“ nově politicky organizovat svět – avšak tuto „nutnost“ nemohou vyřešit přírodní vědy samy.

Mnohé, co dosud platilo za „vědu“, je nyní považováno za pochybnou filosofii. Mnohé, co bylo dosud vydáváno za „opravdovou vědu“, se nezdá jako zdroj útržkovitých poznatků o skutečnosti, v níž žijí lidé. Široce je sdílen pocit, že vědci se již dávno nesnaží zobrazit realitu jako celek nebo poskytnout pravdivý obraz osudu lidstva. Navíc mnozí nerozumějí „vědou“ ani tak tvůrčí étos a způsob orientace, jako spíše „vědeckou mašinerii“ obsluhovanou techniky a řízenou ekonomy a vojáky, kteří ani neztělesňují, ani nechápou vědu jako étos a orientaci. Přitom filosofové, kteří mluví jménem vědy, ji často přeměňují ve „scientismus“, ztotožňují její zkušenosti se zkušenostmi lidstva a prohlašují, že pouze jejími metodami lze vyřešit základní problémy života. Po tom všem začínají mnozí intelektuálové považovat „vědu“ za falešného a samozvaného mesiáše, nebo přinejmenším za velmi dvojaký prvek moderní civilizace.

Podle C. P. Snowa existují však „dvě kultury“ – vědecká a humanistická. Trestí humanistické kultury vždy byla literatura – ať již historické dílo, drama, biografie, poezie nebo beletrie. Nyní se však často naznačuje, že vážná literatura se stala v mnoha směrech druhořadým uměním. Je-li tomu tak, je to nejen důsledek vzniku masového publika a masmédií a jejich vlivu na vážnou literární tvorbu, nýbrž také důsledek specifčnosti naší doby, k jejímuž pochopení je třeba zvláštní vnímavosti.

Který román, reportáž nebo jakékoli jiné umělecké dílo může soutěžit s historickou a politickou realitou naší doby? Která dramatická představa pekla se může vyrovnat válce dvacátého století? Jaké moralizování může vyvážit morální necitelnost lidí z období prvotní akumulace? Lidé chtějí poznat sociální a historickou skutečnost a často nepovažují soudobou literaturu za adekvátní prostředek k jejich poznání. Pídí se po faktech, snaží se zjistit jejich smysl,

chtějí získat „obraz epochy“, v němž by mohli věřit a s jehož pomocí by mohli dospět k pochopení sebe samých. Chtějí také disponovat orientačními hodnotami, vhodnými způsoby cítění, emocionálními styly, pojmenováními motivů. A to vše v dnešní literatuře snadno nenaleznou. Nejde o to, zda v ní lze tyto hodnoty nalézt; jde o to, že lidé je tam často nenalézají.

Spisovatelé, kritici a historici dříve psávali črty ze svých cest po Anglii a po Americe. Pokoušeli se charakterizovat společnost jako celek, poznat její morálku. Kdyby dnes žili Tocqueville nebo Taine, byli by něčím jiným než sociology? V této souvislosti píše kritik londýnských *The Times*:

Taine vždy viděl člověka především jako společenskou bytost a společnost jako soubor skupin: dovedl přesně pozorovat, byl neúnavným průzkumníkem a měl schopnost... zvláště cennou pro odhalování souvislosti společenských jevů – dar vnímavosti. Byl příliš zaujat přítomností, než aby byl dobrým historikem, byl příliš teoretikem, než aby se pokusil stát se romanopiscem, spatřoval v literatuře příliš dokument o kultuře doby nebo země, než aby získal významné postavení jako kritik... Jeho dílo o anglické literatuře je spíše komentářem o morálce anglické společnosti a příležitostí k rozvinutí jeho pozitivismu. Taine je především společenským teoretikem.¹

Skutečnost, že Taine zůstal spíše „literátem“ než „sociálním vědcem“, svědčí snad pro to, že v sociální vědě devatenáctého století vládlo zanícené hledání „zákonů“ analogických zákonům, jež domněle odhalili přírodovědci. Protože neexistovala odpovídající sociální věda, byli kritici, romanopisci, dramatici a básníci hlavními a často jedinými lidmi, kteří vyjadřovali osobní nesnáze lidí a závažné veřejné problémy. Umění dovede vyjadřovat tyto pocity a ve svých nejlepších projevech na ně zaměřuje pozornost – mnohdy s dramatickou naléhavostí, avšak bez

¹ *Times Literary Supplement* z 15. listopadu 1957.

oné intelektuální jasnosti, jaká se dnes vyžaduje k jejich pochopení nebo přesnému vystižení. Neformuluje je a ani nemůže formulovat jako problémy obsahující nesnáze lidí a závažné problémy, jimž dnes musí lidé čelit, chtějí-li překonat svou stísněnost, lhostejnost a jejich tragické následky. Umělci o to často ani neusilují. Navíc mají sami dost vlastních osobních starostí a uvítali by intelektuální a kulturní podporu ze strany sociální vědy oživené sociologickou imaginací.

5

V této knize si kladu za cíl definovat význam sociálních věd pro kulturní úkoly naší doby. Chci se zmínit o různorodém úsilí, jež vedlo k rozvoji sociologické imaginace, naznačit její důsledky pro politický i kulturní život a snad i navrhnout, co je nutné k jejímu osvojení. Tímto způsobem chci objasnit povahu a praktické využívání sociálních věd v dnešní době a podat stručný nástin jejich současné situace ve Spojených státech.²

² Považuji za nutné říci, že osobně dávám přednost termínu „sociální studia (bádání)“ před termínem „sociální vědy“ – ne proto, že nemám rád přírodovědce (naopak, mám je velmi rád), ale protože slovo „věda“ (science) získalo velkou prestiž a poněkud nepřesný smysl. Necítím potřebu uchvátit tuto prestiž nebo učinit tento smysl ještě méně přesným tím, že bych slovo „věda“ používal jako filosofické metafory. Tuším však, že kdybych psal o „sociálních studiích“, čtenáři by měli na mysli pouze středoškolskou občanskou nauku, a právě to je v celé oblasti humanitní vzdělanosti disciplína, jíž bych se nejvíce ze všeho rád vyhnul. Termín „vědy o lidském chování“ (behavioral sciences) je prostě nemožný; domnívám se, že byl vymyšlen proto, aby se získaly peníze na sociální výzkumy od nadací a kongresmanů, kteří si pletou „sociální vědu“ se „socialismem“. Nejlepší termín by měl obsáhnout historii (a psychologii, pokud se zabývá lidskými bytostmi) a měl by být pokud možno nepolemický, protože chceme argumentovat pomocí termínů, nikoli s nimi zápasit. Možná že by vyhovoval i termín „humanitní disciplíny“, ale to je

V kterémkoli daném okamžiku se ovšem „sociální věda“ skládá z toho, čím se zabývají uznávaní sociální vědci; všichni však zdaleka nedělají totéž, ba nedělají ani něco podobného. Sociální věda je také to, co bylo vykonáno v této oblasti v minulosti, avšak různí badatelé si sami budují ve své disciplíně různé tradice a dovolávají se jich. Mluvím-li o „příslibu sociální vědy“, je snad jasné, že tím myslím příslib ve svém pojetí.

Právě nyní panuje mezi sociálními vědci jak intelektuální, tak morální nejistota o směru, jímž se zdají ubírat bádání v jejich oblasti. Tato nejistota stejně jako nešťastné tendence, které k ní přispívají, patří, jak se domnívám, k všeobecnému pocitu neklidu převládajícímu v soudobém intelektuálním životě. Zřejmě nejvýraznější je tato

jedno. Doufám, že nebudu příliš široce nepochopen, skloním-li se před konvencí a použiji-li standardnějšího termínu „sociální vědy“.

Ještě něco: Doufám, že moji kolegové přijmou termín „sociologická imaginace“. Politologové, kteří četli rukopis této knihy, navrhovali termín „politická imaginace“, kulturní antropologové navrhovali „antropologickou imaginaci“ atd. Avšak nezáleží ani tak na termínu jako na myšlence, kterou doufám objasním v průběhu knihy. Používám-li tento termín, neznamená to, že chci mluvit jen o „sociologii“ jako akademické disciplíně. Mnohé z toho, co mám na mysli, sociologové vůbec nevyjadřují. Například v Anglii je sociologie jako akademická disciplína dosud poněkud okrajová, zatímco v anglické žurnalistice, beletrii a především v historiografii je sociologická imaginace ve skutečnosti velmi rozvinuta. Podobně je tomu ve Francii: jak nejasnost, tak smělost francouzského myšlení po druhé světové válce vyplývá ze smyslu pro sociologické rysy osudu člověka naší doby, avšak nositeli těchto tendencí jsou spíše spisovatelé než profesionální sociologové. Přesto používám termínu „sociologická imaginace“, protože 1. každý švec se má držet svého kopyta, a konec konců jsem sociolog; 2. domnívám se, že uvedenou duševní schopnost projevovali v minulosti častěji a výrazněji klasičtí sociologové nežli jiní sociální vědci; 3. hodlám podrobit kritice řadu významných sociologických škol, a proto potřebuji pojem, na který mohu útočit.

nejistota právě mezi sociálními vědci, snad v důsledku velkých nadějí, jež dříve vzbudily práce z jejich oblasti, pro povahu předmětu, jímž se zabývají, a pro naléhavou aktuální potřebu významného díla.

Tuto nejistotu nesdílejí všichni, což však je důvodem k další nejistotě u těch, kdož jsou si vědomi nadějí do nich vkládaných a jsou natolik čestní, že přiznají ambiciózní prostřednost většiny dnešního úsilí. Otevřeně řečeno, rád bych prohloubil tuto nejistotu, určil některé její zdroje, napomohl k tomu, aby se stala určitým podnětem k realizaci příslibu sociální vědy, a připravil tak půdu pro novou etapu. Chtěl bych prostě naznačit některé aktuální úkoly a prostředky k realizaci díla, jež nyní musí být vykonáno.

Koncepce sociální vědy, kterou zastávám, v poslední době nijak nepřevládala. Je namířena proti sociální vědě jako souboru byrokratických technik, které brzdí sociální výzkum „metodologickými“ požadavky a obskurními koncepcemi nebo jej trivializují tím, že mu ukládají, aby se zabýval podružnými problémy, jež nijak nesouvisí se závažnými veřejnými problémy. Tyto překážky, zatemňování a trivializace vyvolaly dnešní krizi v sociálních studiích, aniž alespoň naznačily nějaké východisko z ní.

Někteří sociální vědci zdůrazňují nezbytnost „výzkumných týmů složených z techniků“, jiní zase, že přednost musí mít individuální vědci. Někteří vynakládají velkou energii ke zjemňování metod a technik výzkumu; jiní se domnívají, že je třeba rehabilitovat staré dokonalé metody vědeckého bádání, které byly opuštěny. Někteří pracují podle strnulé soustavy mechanických procedur, jiní se zase snaží rozvíjet, prosazovat a využívat sociologickou imaginaci. Někteří vědci se stali obětí vysokého stupně formalizace „teorie“ a spojují a rozpojují pojmy způsobem, který se zdá ostatním podivný, jiní usilovně rozpracovávají pojmy pouze tehdy, je-li zřejmé, že to zvětší rozsah citlivosti pojmů a dosah toho, o čem je možno pomocí nich uvažovat. Někteří zkoumají pouze mikroprostředí v naději,

že tak „vybudují“ koncepce velkých struktur; jiní naopak zkoumají sociální struktury a snaží se do nich „začlenit“ mnoho malých prostředí. Někteří zcela odmítají komparativní zkoumání a zabývají se jen určitou malou pospolitostí v určité společnosti a v určité době, a ještě jiní se zcela komparativním způsobem zabývají rovnou národními sociálními strukturami ve světovém měřítku. Někteří badatelé zaměřují své exaktní výzkumy na velmi krátké záběry lidské činnosti, jiní se zase zabývají problémy, které jsou zjevné pouze v dlouhodobé historické perspektivě. Někteří se specializují v souladu s rozdělením univerzit na katedry či oddělení, jiní čerpají ze všech disciplín a specializují se na určité téma nebo problém bez ohledu na jeho akademické zařazení. Někteří přihlížejí k celé rozmanitosti historie, biografie a společnosti, jiní nikoli.

Takové a četné jiné protiklady podobného druhu nejsou nezbytně skutečnými alternativami, i když v ohni státnické polemiky nebo v pohodlném bezpečí specializace tak bývají chápány. Při této příležitosti je pouze naznačuji, a na konci knihy se k nim ještě vrátím. Doufám, že se projeví všechny mé osobní náklonnosti, neboť se domnívám, že stanoviska mají být jasná. Snažím se však také – bez ohledu na své osobní názory – určit kulturní a společenský význam sociální vědy. Mé vlastní náklonnosti nejsou ovšem o nic méně osobní než ty, které hodlám zkoumat. Nechť ti, kdož mé názory neuznávají, je zavrhnou a vyjádří své osobní názory tak jednoznačně, jak se o to snažím já! Tím budou uznány morální problémy sociálního bádání – problém sociální vědy jako veřejný problém – a bude možné rozvinout diskusi. Všude zavládne větší sebeuvědomění, které je samozřejmě nezbytným předpokladem objektivit v sociální vědě jako celku.

Domnívám se zkrátka, že to, co by bylo možno nazvat klasickou sociální analýzou, je definovatelná a uplatnitelná soustava tradic; že jejím hlavním rysem je zájem o historické sociální struktury; že její problémy mají bezprostřední význam pro naléhavé veřejné problémy i pro

osobní nesnáze lidí. Vím rovněž, že dalšímu rozvinutí této tradice stojí v cestě velké překážky – jak uvnitř sociálních věd, tak v jejich akademickém a politickém uspořádání, že se však přesto duševní schopnosti, které ji tvoří, stávají společným jmenovatelem celého našeho kulturního života a začínají být, byť mlhavě a neurčitě, považovány za nezbytné.

Připadá mi, že mnozí z těch, kdo pracují v sociální vědě, zejména ve Spojených státech, projevují zvláštní nechuť čelit výzvě, která před nimi stojí. Mnozí se ve skutečnosti vzdávají intelektuálního a politického úkolu sociální analýzy; jiní nepochybně nestačí na roli, jež je jim přesto určena. Někdy se zdá, že záměrně chytračí a dávají najevo opatrnost. Avšak pozornost intelektuálních kruhů veřejnosti je tak zjevně zaměřena na sociální světy, jimiž se údajně zabývají, že se jim naskýtá jedinečná příležitost. V ní spočívá intelektuální příslib sociálních věd, kulturní význam sociologické imaginace a politický význam věd o člověku a společnosti.

6

Třebaže je to pro mne jako pro sociologa trapné, všechny nešťastné tendence, o nichž pojednám v následujících kapitolách (snad s výjimkou jedné), spadají do toho, co je obvykle považováno za „oblast sociologie“, i když kulturní a politická neangažovanost v nich implicitně obsažená nepochybně charakterizuje mnoho z běžné práce i v ostatních sociálních vědách. Přestože v politické vědě, ekonomii, historii a kulturní antropologii je nepochybně mnoho spolehlivých poznatků, středem úvah o sociální vědě se dnes ve Spojených státech zjevně stalo to, co je známo jako sociologie. Sociologie se stala centrem zájmu o metody a v ní se také objevuje mimořádný zájem o „obecnou teorii“. Pro vývoj sociologické tradice je příznačná pozoruhodná rozmanitost intelektuální činnosti a interpretovat právě ji jako tradici by bylo odvážné. Lze však souhlasit s tím, že

to, co se dnes uznává za sociologické bádání, splývá do jednoho nebo více ze tří obecných směrů, z nichž každý podléhá deformaci, která může přivést toto bádání k úpadku.

1. Tendence k teorii dějin. Například pro Comta, právě tak jako pro Marxe, Spencera a Webera, má sociologie encyklopedický charakter, neboť se zabývá celkem společenského života člověka. Je současně historickou a systematicko-historickou vědou, protože pracuje s historickým materiálem, i vědou systematickou, neboť při tom rozlišuje „etapy“ dějinného procesu od pravidelností společenského života.

Teorie dějin člověka se může příliš snadno změnit v nadhistorickou svěrací kazajku, do níž se vtěsnávají historické fakty a z níž se vyvozují prorocké (obvykle chmurné) vize budoucnosti. Známy příklady pro to jsou díla Arnolda Toynbeeho a Oswalda Spenglera.

2. Tendence k systematické teorii „podstaty člověka a společnosti“. V dílech formalistů, zejména Simmela a von Wieseho, sociologie například usiluje o vytvoření koncepcí, které by umožňovaly klasifikovat všechny společenské vztahy a porozumět jejich domněle neměnným rysům. Jde tu zkrátka o dosti statické a abstraktní pojetí složek sociální struktury na velmi vysoké úrovni obecnosti.

Snad jako reakce na deformaci obsaženou v první tendenci je zde zcela upuštěno od historičnosti: systematická teorie podstaty člověka a společnosti se až příliš snadno stává komplikovaným a suchopárným formalismem, v němž se stává hlavním cílem rozplétání „pojmu“ a jejich nekonečné přestavování. Pro ty, které budu označovat jako „velké teoretiky“, se koncepce fakticky změnily v pouhé „pojmy“. Hlavním příkladem této tendence v soudobé americké sociologii je dílo Talcotta Parsonse.

3. Tendence k empirickým výzkumům soudobých společenských faktů a problémů. I když na americkou sociální vědu měli přibližně až do roku 1914 velký vliv Comte a Spencer

a německý teoretický vliv zde byl také velmi silný, empirický výzkum zaujal v USA velmi brzy ústřední postavení. Byl to částečně důsledek dřívějšího etablování ekonomie a politické vědy na akademické půdě. Vzhledem k tomu, že sociologie byla definována jako zkoumání některé speciální společenské oblasti, stala se snadno mezi ostatními sociálními vědami jakýmsi nádeníkem, který z různých aspektů zkoumá zbytky přenechané mu ostatními akademickými disciplínami. Vznikají studie o městech, rodinách, rasových a etnických vztazích a ovšem o „malých skupinách“. Jak ještě uvidíme, výsledná všehochoť se přeměnila ve styl myšlení, o němž pojednám pod označením „liberální praxe“.

Zkoumání faktů o současnosti se může snadno změnit v množství nijak spolu nesouvisejících a často bezvýznamných faktů o prostředí, ve kterém žijeme. Svědčí o tom mnoho prací v americké sociologii, snad nejlépe učebnice o sociální dezorganizaci. Na druhé straně sociologové tíhli k tomu, stát se specialisty v technice výzkumu téměř čehokoli; metoda se pro ně stala „metodologií“. Příkladem ze současnosti je mnoho z díla i étosu Georga Lundberga, Samuela Stouffera, Stuarta Dodda či Paula F. Lazarsfelda. Obě tendence – tříštit pozornost na mnoho úseků a přestovat metody pro metody – se vhodně doplňují, i když se nemusí vyskytovat nezbytně společně.

Zvláštnosti sociologie lze chápat jako deformace jedné nebo několika jejích tradičních tendencí. Ale i její přísliby lze chápat podle těchto tendencí. Ve Spojených státech dnes probíhá jakési helénistické splývání různých prvků a cílů sociologií několika západních společností. Hrozí nebezpečí, že za takového sociologického nadbytku ostatní sociální vědci ztratí trpělivost a že sociologové v honu za „výzkumy“ promarní cenné dědictví své disciplíny. Je tu však pro nás také příležitost: Sociologická tradice obsahuje nejlepší výpovědi o příslibu sociálních věd jako celku i o jeho částečném splnění. Náповědi a podněty, které

sociologové mohou nalézt v této tradici, nelze stručně shrnout, avšak každý sociální vědec, který se jich chopí, bude bohatě odměněn. Osvojení těchto tradic může vnést do jeho vlastní práce v sociální vědě novou orientaci.

K příslibům sociální vědy (kapitoly 7. až 10.) se vrátím po prozkoumání jejích nejobvyklejších deformací (kapitoly 2. až 6.).

2 Velká teorie

Začněme ukázkou „velké teorie“* z knihy Talcotta Parsonse *Sociální systém*, která je všeobecně považována za nejvýznamnější dílo předního reprezentanta tohoto stylu:

Prvek sdíleného symbolického systému sloužící za kritérium nebo normu při volbě mezi alternativami orientace, jež se nabízejí za určité situace, nazýváme hodnotou... Avšak od tohoto motivačně orientačního aspektu totality jednání je nutno, s ohledem na úlohu symbolických systémů, odlišovat „hodnotově orientační aspekt“. Ten se netýká významu očekávané události pro jednatelovo z hlediska vyváženosti jeho uspokojení či deprivace, nýbrž obsahu zvolených norem samých. Pojem hodnotové orientace je v tomto smyslu logickou pomůckou, s jejíž pomocí lze formulovat jeden z ústředních aspektů zapojení kulturních tradic do systému jednání.

Z odvození normativní orientace a výše řečené úlohy hodnot v jednání vyplývá, že všechny hodnoty zahrnují to, co by bylo možno nazvat sociální referencí... Systému jednání je vlastní, že je „normativně orientován“. To vyplývá, jak bylo ukázáno, z pojmu očekávání a jeho místa v teorii jednání, zejména v „aktivní“ fázi, v níž aktér sleduje určité cíle. Očekávání jsou pak ve spojení s tzv. „dvojí možností“ interakčního procesu rozhodujícím problémem řádu. Je třeba rozlišovat dva aspekty tohoto problému: řád v symbolických systémech, který umožňuje komunikaci, a řád ve vzájemnosti motivační orientace a normativního aspektu očekávání, tj. „hobbesovský“ problém řádu.

Problém řádu, a tím i podstata sjednocení stabilních systémů sociální interakce, tj. společenské struktury, se tak soustřeďuje na

* Mills píše označení této teorie pokaždé jinak (velkými písmeny, v uvozovkách), my jsme se pro srozumitelnost rozhodli v celé knize používat uvozovky. Totéž platí pro označení „velcí teoretikové“. (Pozn. red.)